

Blok tematyczny: W świecie polskich legend

Temat dnia: Kto wypieka chleb? Jak piszemy nazwy wykonawców czynności?

Cel lekcji: Wprowadzić zasadę dotyczącą pisowni "rz". Wyjaśnić i zobrazować znaczenie sformułowania "wymienia się". Kształcić rozumienie ze słuchu. Powtórzyć formę liczebników podczas podawania daty bieżącej. Wdrożyć do obserwacji procesów gramatycznych wpływających na ortografię za pomocą tunelu ortograficznego. Kształtować umiejętność pracy grupowej. Utrwalać nowe słownictwo poprzez stosowanie różnych technik aktywizujących.

Pomoce:

Uczeń: przybory szkolne, kolorowe pisaki.

Nauczyciel: plansza do wypełnienia przez wszystkich uczniów, koperty z ciągami wyrazów, kolorowe kartki do zapisywania wyrazów dla każdego ucznia.

Zapis w dzienniku: Powitanie wprowadzające w temat. Wpisanie daty. Ćwiczenia z liczebnikami. Przedstawienie zasady ortograficznej. Objasnienie znaczenia terminu: "wymienia się". Metoda tunelu ortograficznego. Nazwy zawodów i wykonawców czynności zakończone na - **arz** lub - **erz**. Praca w grupach ćwiczeniowych - ciągi skojarzeniowe. Prezentacje poszczególnych grup. Ćwiczenia w pisaniu. Wyrazy na planszy. Zabawa utrwalająca poznane wyrazy i ich pisownię.

Przebieg:

1. Powitanie wprowadzające w temat: Dzień dobry wszystkim, którzy chcą pisać poprawnie. Dzień dobry wszystkim, którzy znają niektóre zasady ortograficzne języka polskiego. Dzień dobry wszystkim, którzy potrafią napisać poprawnie słowo piekarz. Dzień dobry wszystkim, którzy potrafią poprawnie napisać słowo lekarz. itp.

2. Wpisanie daty - liczebniki.

3. N. podaje zasadę ortograficzną, którą zamierza utrwalić na lekcji.

N. mówi:

***Zajmiemy się dzisiaj pisownią wyrazów z "rz". "Rz" piszemy, gdy wymienia się na "r".
Rozpocniemy zatem od wyjaśnienia ,co oznacza tutaj słowo: "wymienia się".***

Komentarz:

Tę część lekcji N. powinien wprowadzić, rozpoczynając lekcję ortografii z głoskami wymiennymi. Uczniowie, poznając zasadę ortograficzną, powinni dobrze ją rozumieć. Moja wieloletnia praktyka nauczycielska dowodzi, że całkiem spora grupa dzieci (mówię tu o polskich i ukraińskich uczniach) nie wie, co to znaczy "wymienia się", nawet jeśli intuicyjnie wyczuwa, o co chodzi. Trzeba im to miejsce wymiany pokazać i wytłumaczyć, a także wielokrotnie objaśnić, co i kiedy można wymienić. Warto stosować metodę "tunelu ortograficznego", aby dzieci systematycznie przypominały sobie sposób wymiany głosek i jego gramatyczne okoliczności. Rysowanie tunelu jest dla uczniów obrazowe i tworzy pewien nawyk obserwacyjny.

N. mówi zatem:

Spójrzcie na taki ciąg wyrazów: *kuchnia, kucharz, kuchenny, kucharka*. Widać, że te wyrazy tworzą rodzinę, powstawały od tego samego źródła, dlatego możemy je obserwować i porównywać, jako pewną całość. W ciągu zaznaczyłam "u". Jest to wciąż to samo "u", chociaż wyraz jest inny. Tu nie nastąpiła żadna wymiana.

A spójrzcie teraz na ciąg następujący: *tworzyć, utworzony, twórczy*. Ten ciąg także stanowią wyrazy powiązane ze sobą tym samym pochodzeniem, są rodziną wyrazów, ale w tym ciągu możemy zaobserwować wymianę. Abyście zobaczyli ją lepiej, narysujemy "tunel ortograficzny", w tym tunelu zaobserwujecie zachodzącą wymianę głosek. N. rysuje tunel na tablicy. dobrze jeśli rozda także uczniom gotową wklejkę do zeszytu (ćwiczenia w pisaniu pojawiają się w toku lekcji).

	t	w	o	rz	y	ć		
U	t	w	o	rz	o	n	y	
	t	w	ó	r	cz	Y		

Takie wymiany zachodzą także w ramach tego samego wyrazu, który odmienia się np. przez przypadki. Oto przykładowy ciąg: *rower, roweru, rowerowi, rower, rowerem, rowerze*. Poniżej widać wyraźnie tunel, w którym zachodzi wymiana r:rz. Na zielono zaznaczono końcówki poszczególnych form, bo one dodawane są do wyrazu, aby zmienić jego formę, nie są jego rdzenną częścią.

Tunel ortograficzny:

r	o	w	e	r			
r	o	w	e	r	u		
r	o	w	e	r	o	w	l
r	o	w	e	r			
r	o	w	e	r	e	m	
r	o	w	e	rz	e		

N. podsumowuje. *Czy rozumiecie już, co oznacza słowo "wymienia się"? Będziemy często rysować takie tunele.*

4. N. mówi:

"Rz" piszemy także, gdy nazwa jakiegoś zawodu lub wykonawcy czynności zakończona jest na - arz. Dowiemy się dzisiaj, że znajomość tej zasady bardzo pomaga w poprawnym pisaniu nazw różnych zawodów. Przygotowałam dużą planszę, na której umieścimy wyrazy z dzisiejszej lekcji.

Duża, pusta plansza umieszczona w widocznym punkcie klasy(nie na tablicy, bo tu będzie pisał N.) powinna zawierać tytuł.

Wyrazy zakończone na -arz lub -erz, które nazywają zawody lub osoby wykonujące jakąś czynność.

5. N. dzieli uczniów na grupy. Nie powinno się dopuszczać do sytuacji samodzielnego doboru grup, bo dzieci dokonują czasem przykrew selekcji. Lepiej zatem uczestników grupy losować lub odliczać.

Przedstawiciele grup podchodzą do biurka N. i losują po jednej dwie, trzy lub więcej kopert (decyzja N. zależy od ilości dzieci w klasie). Zadaniem grupy jest odgadnąć nazwy zawodów na podstawie ciągu wyrazowego, który znajduje się w kopercie. Nauczyciel może uatrakcyjnić pracę, wprowadzając element rywalizacji poprzez punktowanie osiągnięć grup. Która grupa pierwsza odgadnie wyrazy z kopert otrzyma... itp.

Polecenie kierowane do uczniów:

Wybierzcie przedstawiciela grupy, który wylosuje koperty dla waszego zespołu. W kopertach znajdują się ciągi wyrazów. Rozłóżcie je na stole, przeczytajcie wspólnie i spróbujcie odgadnąć, z jakim zawodem kojarzy się dany ciąg wyrazów. Z boku połóżcie te ciągi wyrazów, których nie udało wam się połączyć z nazwą zawodu.

Zawartość kopert (do wyboru N.):

wyrazy: chleb, piec, bułka, piekarnia

wyrazy: stół, krzesło, drewno, piła ciąć

wyrazy: chory, pacjent, szpital, leczyć

wyrazy: rower, jeździć, koło, prędkość

wyrazy: sztalugi, ściany, farby, pędzle

wyrazy: kuchnia, jedzenie, posiłki, przygotowywać

wyrazy: piosenka, koncert, wykonawca, muzyka

wyrazy: książka, czytelnicy, pisanie, pióro

wyrazy: pielęgnować, opiekować się, szpital, zastrzyk

wyrazy: dziennik, radio, telewizja, pisanie mówienie, informowanie

wyrazy: zwierzę, choroba, leczyć, pomagać

wyrazy: młyn, mąka, przerabiać mąkę, mleć, mielić (potoczne)

wyrazy: pociąg, kolej, szyny, maszynista

wyrazy: mur, ściana, pracownik, budowniczy

wyrazy: druk, litery, wydawnictwo, drukarnia

wyrazy: książka, biblioteka, wypożyczalnia, czytelnik

wyrazy: piłka, futbol, boisko, grać

wyrazy: kosz, gra, sportowiec wysokiego wzrostu, hala sportowa

wyrazy: żagiel, żaglówka, jacht, morze

wyrazy: morze, statek, fale, płynąć

wyrazy: komin, wysokość, drabina, dach

wyrazy: ochrona, bezpieczeństwo, kradzież, supermarket

wyrazy: taksówka, przewozić, pasażer, taryfa

wyrazy: handel, targ, handlować, sprzedawać

wyrazy: pszczoła, kwiaty, miód, produkcja

wyrazy: kronika, pamięć, pisać, utrwalać

wyrazy: szkło, okno, naprawa, szyba

wyrazy: książka, księgarnia, sprzedaż, sprzedawca

wyraz: spadochron, powietrze, skoczyć, odwaga

wyraz: lalka, scena, kotara, teatr lalek,

wyrazy : parkiet, podłoga, drewno, układać

wyrazy: rycerstwo, średniowiecze, miecz, walka

wyrazy: taniec, dyskoteka, partnerka, muzyka

wyrazy: wojsko, bitwa, służba, wojna

wyrazy: Niemcy, państwo, rządzić, władza

wyrazy: owce, pastwisko, góry, wypasać

wyrazy: harcować, młodość, drużyna, obóz harcerski

6. Grupy prezentują odgadnięte przez siebie wyrazy, odczytując je na głos. N. zapisuje je na tablicy, używając drugiego koloru kredy dla oznakowania ortografii.

lekarz

dziennikarz

piłkarz

7. Wielka plansza wyrazów. Część druga działania grupy polega na wypisaniu swoich wyrazów na kolorowych kartkach.

Polecenie dla uczniów:

*Na kartkach, które wam rozdaję napiszcie wyraźnie i czytelnie swoje wyrazy, zaznaczcie innym kolorem **-arz i -erz** następnie przypnijcie swoje wyrazy do przygotowanej planszy.*

8. Utrwalanie nowo poznanych wyrazów. Zabawa w kręgu. Wszyscy uczniowie siadają w kręgu i powtarzają nazwy zawodów po kolei. Na początku można odwracać się do planszy (można ją położyć wewnątrz kręgu) i szukać tam podpowiedzi. Chodzi o to, by nie powtarzały się wciąż te same wyrazy. W pewnym momencie N. usuwa planszę i zabawa rozpoczyna się jeszcze raz. Teraz już wyrazy mogą się powtarzać, ale rozgrywki wygra uczeń, który nie powtórzył żadnego wyrazu.

9. Ćwiczenia w pisaniu.

N. mówi: *Wyrazy, które dziś poznaliśmy nazywają wykonawców czynności (najczęściej to nazwy zawodów). Są zakończone na -arz lub -erz. Zapamiętajcie: mimo że w wymowie słyszymy -arz, -esz, to zawsze piszemy **-arz -erz**. Tę zasadę możemy skojarzyć z inną zasadą, którą przypomnieliśmy na początku lekcji. W języku polskim **rz wymienia się do r**. Zapiszcie, proszę, w zeszytach następujące formuły (wybór N.):*

Lekarz ma gabinet lekar**ski**.

Piłkarz ma strój piłkar**ski**.

Piekarz ma fartuch piekar**ski**

Stolarz ma warsztat stolar**ski**

Kolarz ma kombinezon kolar**ski**.

Malarz ma pędzel malar**ski**.

Kucharz ma chochlę kuchar**ską**

Zadanie domowe

Korzystając ze słownictwa zgromadzonego na lekcji, narysuj kilka tunelów ortograficznych związanych z nazwami poznanych zawodów.

Przykład:

l	e	k	a	rz			
l	e	k	a	r	s	k	i

Aneks dla N.

Zasady ortograficzne podane za stroną :

<http://ortografia-dla-dzieci.blogspot.com/2012/01/zasady-pisowni-wyrazow-z-rz.html>

Rz piszemy wtedy, gdy w innych formach danego wyrazu albo w wyrazach pokrewnych wymienia się na **r**, np.:

rz na r:

tworzyć - twórca
marzec - marcowy
pierz - pióro
dobrze - dobry
chorzy - chory
rowerzysta - rower
morze - morski
dworzanin - dworski
starzec - starość
otworzyć - otwór

Rz piszemy w zakończeniach rzeczowników: **-arz, -erz, -mierz, -mistrz**, np.:

-arz:

pisarz
piekarz
masarz
kalendarz
bibliotekarz

Wyjątki, które warto zapamiętać: kiermasz, gulasz, witraż, bagaż, wiraż, metrampaż, montaż, kolportaż, masaż, kolaż (technika artystyczna), garaż, reportaż, makijaż, bandaż, instruktaż, pejzaż, sprzedaż.

-erz:

harcerz
żołnierz
talerz
rycerz
kołnierz

Wyjątki, które warto zapamiętać: flesz, lemiesz, łupież, jeź, rybojeź, kradzież, grabież, antypapież,

papież, młodzież, odzież.

-mierz:	-mistrz:
ciśnieniomierz kątomierz wysokościomierz wodomierz Sandomierz	burmistrz zegarmistrz wicemistrz arcymistrz sztukmistrz

► **Rz** piszemy po spółgłoskach: **b, ch, d, g, j, k, p, t, w**, np.:

b:	ch:	d:	g:	j:	k:	p:	t:	w:
brzydki brzeg brzuch brzoza brzmieć	chrzan chrząszcz chrzest wichrzyć chrząstka	drzemać drzewo drzazga drzwi modrzew	grzyb pielgrzym grzywka grzmoty grzanka	spojrzeć dojrzały przejrzysty przyjrzał ujrzeć	krzew krzywy krzaki krzemień okrzyk	przyroda sprzedawca przygoda przerwać przemoc	trzeba strzelba patrzeć trzaskać mistrz	wrzenie wrzos wrzask wrzątek wrzesień

Wyjątki:

► **Rz nie piszemy** w niektórych wyrazach mimo występujących wyżej spółgłosek:

pszczoła, kształt, pszenica, wszystko, wszędzie, zawsze, wykształcenie, bukszpan, obszar, pszonak, pszono, Pszczyna, Pszów, kszyc (nazwa ptaka), pszenżyto, riksza, bukszpryt, upiększać, Mojżesz, wszak, wszcząć, wszy, wszech, gżenie się, gżegżółka, piegża

► **Rz nie piszemy** w partykule wzmacniającej **-że**, np.:

skądże, jakże, bodajże, róbże, kupujże

► **Rz nie piszemy** w formach stopnia wyższego i najwyższego przymiotników utworzonych przy użyciu przyrostka **-szy** oraz **-ejszy**, np.:

-szy:	-ejszy:
--------------	----------------

lepszy	najmocniejszy
najgorszy	cieplejszy
młodszy	mniejszy
krótszy	najładniejszy
najnowszy	najmodniejszy

Rz nie piszemy w wyrazach, które pochodzą od wyrazów rdzennych rozpoczynających się na ż-, np.:

obżerać, odżywić, nadżółkły, podżebrowy, odżyć, odżałować, podżerać, nadżerka

► **Rz piszemy** w sporej liczbie wyrazów mimo, że **nie występuje wymiana** na r, np:

burza	narzekać	rzeczownik	
barbarzyńca	narzędzie	rzodkiewka	uderzyć
burzyć	narząd	rzecz	urzędnik
	orzech	rzemień	
jarzębina	ołtarz	rzeka	wydarzenie
jarzyny		rzepa	warzywa
	porządek	rzuca	wierzchołek
korzeń	perz	rzęsa	wierzch
kurz	porzeczka	rześki	wierzba
Katarzyna		rzeżucha	
kołnierz	rzadki	rządzić	zwierzęta
kalendarz	rząd		zmierzch
korzystać	rzut	talerz	zdarzenie
korzyść	rzemiosło	twarz	zorza
	rzeźba	tchórz	zarzut
Murzyn	rzetelny	towarzysz	zarządzać
marzenie	rzeczywiście	urząd	